

TÜRK KÜLTÜRÜNDE COĞRAFYA II

Editörler: Doç. Dr. Turhan ÇETİN • Doç. Dr. Ali MEYDAN

Editörler: Doç. Dr. Turhan ÇETİN
Doç. Dr. Ali MEYDAN

TÜRK KÜLTÜRÜNDE COĞRAFYA - II

ISBN 978-605-318-591-8
DOI 10.14527/9786053185918

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2016, Pegem Akademi

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları
Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti. ye aittir.
Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri,
kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt
ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.
Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.
Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında
yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları
satın almamasını diliyoruz.

1. Baskı: Eylül 2016, Ankara

Yayın-Proje: Elif Turanlıoğlu Bultan
Dizgi-Grafik Tasarım: Didem Kestek
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj
Sanayi Tic. Ltd. Şti.
Büyük Sanayi 1. Cadde 95/1
İskitler/ANKARA
Tel: 0312-3411020

Yayıncı Sertifika No: 14749
Matbaa Sertifika No: 26062

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA
Yayınevi 0312 430 67 50 - 430 67 51
Yayınevi Belgeç: 0312 435 44 60
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Dağıtım Belgeç: 0312 431 37 38
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net

Âsım'ın nesli...diyordum ya...nesilmiş gerçek:
İşte çiğnetmedi nâmûsunu, çiğnetmeyecek.

Mehmet Akif ERSOY

15 Temmuz 2016 Demokrasi şehitleri ile
Türkiye Cumhuriyeti'nin bekası için
şehadet şerbetini içen bütün şehitlerimizin
aziz hatıralarına...

BÖLÜM YAZARLARI

1. Bölüm

MEHMET AKİF ERSOY'UN ŞİİRLERİNDE COĞRAFİ UNSURLAR

Doç. Dr. Fatih AYDIN

2. Bölüm

MEVLÂNÂ'NIN MESNEVÎ'SİNDE COĞRAFYA: CİLT I

Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA

3. Bölüm

TÜRK KÜLTÜRÜNDE AĞAÇ: "ARDIÇ"

Doç. Dr. Hasan ÇUKUR

4. Bölüm

ERGENEKON DESTANI'NDA COĞRAFYA

Yrd. Doç. Dr. Nadire KARADEMİR

5. Bölüm

TÜRK ATASÖZLERİNDE İKLİM

Doç. Dr. Ufuk Karakuş

6. Bölüm

TÜRK İLLERİNİ BİR KALEM ALTINDA TOPLAYAN ŞAİR: ALİ ŞİR NEVÂİ

Doç. Dr. Ali MEYDAN

7. Bölüm

KUTADGU BİLİĞ'DE DEVLET YÖNETİMİ VE SİYASET ANLAYIŞI

Doç. Dr. Ünal ÖZDEMİR

8. Bölüm

İBN-İ SİNA ve COĞRAFYA

Yrd. Doç. Dr. Güzin KANTÜRK YİĞİT

9. Bölüm

YAHYA KEMAL ŞİİRLERİNDE VATAN VE KİMLİK

Doç. Dr. Bülent AKSOY

10. Bölüm

MEKÂN-İNSAN ETKİLEŞİMİ ÇERÇEVESİNDE ÂŞİK MAHZUNİ ŞERİF ŞİİRLERİNDE COĞRAFİ UNSURLAR

Doç. Dr. Ali Ekber GÜLERSOY

11. Bölüm

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE COĞRAFYA HİKÂYELERİ İLE MEKÂNI ALGILAMA BECERİSİ: PROF. DR. FAİK SABRİ DURAN ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Abdulkadir UZUNÖZ

12. Bölüm

TÜRKİYE TOPONİMİSİNDE GELİŞME EVRELERİ

Prof. Dr. Emrullah Güney

13. Bölüm

TÜRK KÜLTÜR COĞRAFYASINDA BİR ÖZERK CUMHURİYET: NAHÇIVAN

Prof. Dr. Serhat ZAMAN

14. Bölüm

ANADOLU KONUT KÜLTÜRÜNDEN KAYBOLMAKTA OLAN MESKEN ŞEKLİ: YOZGAT'IN KARAYAPILARI

Prof. Dr. İhsan BULUT

15. Bölüm

TÜRKLERİN DOĞU KARADENİZ'E YERLEŞMELERİ VE YAYLACILIK KÜLTÜRÜNÜN ORTAYA ÇIKIŞI

Prof. Dr. Mehmet ZAMAN

16. Bölüm

BÖLGESEL COĞRAFYA ÖRNEĞİ: ARAÇ İLÇESİNİN COĞRAFİ – KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

Doç. Dr. Duran AYDINÖZÜ

Prof. Dr. B. Ünal İBRET

17. Bölüm

GÖÇ DESTANI ve TÜRK KÜLTÜRÜNDE GÖÇ

*Yrd. Doç. Dr. Servet HALİ***18. Bölüm**

TÜRK KÜLTÜRÜNDE AİLE, KADIN VE YAŞLI

*Doç.Dr. Aybala DEMİRCİ AKSOY***19. Bölüm**

ZEYNELABİDİN ŞİRVANİ (1780-1837): AZERBAJCANLI GEZGİN

Prof. Dr. Emrullah GÜNEY

ÖN SÖZ

Orta Asya'dan Anadolu'ya, Anadolu'dan Balkanlara ve Avrupa içlerine kadar uzun bir tarihi dönem ve çok geniş bir coğrafyada hüküm süren Türk milleti, gittikleri yerlere kültürlerini de götürmüş, bu kültürel unsurlar da günümüze dek etkisini sürdürerek gelmiştir. Her dönemde topluma yön veren ve örnek olan kanaat önderleri, yazarlar, şairler, düşünürler, sultanlar, ortaya koydukları eserlerle hem toplumun manevi ve düşünsel yapısını şekillendirmişler hem de geçmişten günümüze köprü ve ışık olmuşlardır.

Türk dünyasının farklı dönemleri ve farklı bölgeleri hem farklı bilim alanları hem de örnek olay ya da durumlar kapsamında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bir yazarın eserleri, bir sultanın yönetim anlayışı, bir bölgenin etkileri gibi durumlar Türk tarihi ve kültürünün özelliklerini ortaya koymak amacıyla defalarca incelenmiş ve okuyucunun görüşlerine sunulmuştur.

Türk Kültüründe Coğrafya projesi kapsamında Türk kültürünün ve tarihinin belirli dönemleri yazar, şair, devlet adamı ya da kültür bölgeleri esas alınarak, coğrafyanın dönemlere, kültürlere, yaşam anlayışına olan etkileri coğrafi bakış açısıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Türk Kültüründe Coğrafya temalı bu çalışmanın ikinci cildinde de Türk tarihinin önemli kişi ve eserlerinden ve farklı bölge ve dönemlerden küçük lezzetler sunmak amaçlanmıştır. Böyle bir eserde elbette bütün Türk tarihini ve kültürün sığdırmak ve coğrafi özelliklerini ortaya koymak mümkün değildir. Ancak sunabileceğimiz küçük lezzetlerle, Ali Şîr Nevâî'den, Mehmet Akif Ersoy'a, Âşık Mahsuni Şerif'ten Mevlana'ya, Ergenekon destanından Anadolu'nun önemli kültürel özelliklerinden biri olan yaylacılığa kadar birçok konu incelenmiştir.

Her iki çalışmada da Türk tarihi ve kültür özellikleri coğrafi bakış açısıyla ve birçok yönden ele alınmasına rağmen, bütünüyle Türk tarihi ve kültürünün ortaya konulduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak belirli dönemler, yazarlar, şairler, devlet adamları ya da belirli bölgeler, olgular, durumlar ortaya konulup, bu konularda araştırma yapacak olanlara da bir nebze yol gösterebilirse amacımıza ulaşmış olacağız.

Gayret bizden, tevfik Yüce Allah'tan, takdir okuyucudan...

Doç. Dr. Turhan Çetin – Doç. Dr. Ali Meydan

30 Ağustos 2016

Ankara

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	ix
1. Bölüm	
Mehmet Akif Ersoy'un Şiirlerinde Coğrafi Unsurlar	1
2. Bölüm	
Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Coğrafya: Cilt I	41
3. Bölüm	
Türk Kültüründe Ağaç: "Ardıç"	61
4. Bölüm	
Ergenekon Destanı'nda Coğrafya.....	81
5. Bölüm	
Türk Atasözlerinde İklim	103
6. Bölüm	
Türk İllerini Bir Kalem Altında Toplayan Şair: Ali Şîr Nevâî.....	119
7. Bölüm	
Kutadgu Bilig'de Devlet Yönetimi ve Siyaset Anlayışı	137
8. Bölüm	
İbn-i Sina ve Coğrafya	163
9. Bölüm	
Yahya Kemal Şiirlerinde Vatan ve Kimlik	185

10. Bölüm

Mekân-İnsan Etkileşimi Çerçevesinde Âşık Mahzuni Şerif Şiirlerinde
Coğrafi Unsurlar..... 195

11. Bölüm

Cumhuriyet Dönemi'nde Coğrafya Hikâyeleri İle Mekânı
Algılama Becerisi: Prof. Dr. Faik Sabri Duran Örneği 231

12. Bölüm

Türkiye Toponimisinde Gelişme Evreleri 253

13. Bölüm

Türk Kültür Coğrafyasında Bir Özerk Cumhuriyet: Nahçıvan 273

14. Bölüm

Anadolu Konut Kültüründen Kaybolmakta Olan Mesken Şekli:
Yozgat'ın Karayapıları 289

15. Bölüm

Türklerin Doğu Karadeniz'e Yerleşmeleri ve Yaylacılık
Kültürünün Ortaya Çıkışı 315

16. Bölüm

Bölgesel Coğrafya Örneği: Araç İlçesinin Coğrafi – Kültürel Özellikleri..... 341

17. Bölüm

Göç Destanı ve Türk Kültüründe Göç..... 351

18. Bölüm

Türk Kültüründe Aile, Kadın ve Yaşlı 367

19. Bölüm

Zeynelabidin Şirvani (1780-1837): Azerbaycanlı Gezgin 389

1.BÖLÜM

MEHMET AKİF ERSOY'UN ŞİİRLERİNDE COĞRAFİ UNSURLAR

Özet

Bu çalışmanın amacı Milli şairimiz Mehmet Âkif Ersoy'un şiir coğrafyasının bir haritasını çıkarmak ve coğrafi unsurları edebi metne nasıl yerleştirdiğini belirlemektir. Akif'in şiir coğrafyası bir bakıma Türk-Osmanlı'nın tarihte iz bıraktığı coğrafyadır. Âkif'in bu şiir coğrafyası, içinde bulunduğu mekâna göre, coğrafyanın fiziki, beşerî, ekonomik ve kültürel bütün özelliklerini yansıtır. Şiirleri birbirinden bağımsız yedi kitap olarak yayımlanmış ve 1943 yılında *Safahat* adıyla tek kitapta basılmıştır. Bu çalışmada Safahat'ta yer alan tüm şiirler incelenmiş, içerik analizi tekniği ile coğrafi unsurlar belirlenmiş ve kategorilere ayrılmıştır. Çalışma içerisinde her bir kategoriye ilişkin Safahat'tan bazı örnek kesitler verilmiştir. Âkif Safahat'ta yer alan şiirlerinin neredeyse tamamında coğrafi unsurları ya gördüğü tabiat olayları, çeşitli durumları, sorunları anlatmada ya da betimlemede kullandığı gibi, içinde bulunduğu ruh halini yansıtmak için de coğrafi unsurlara başvurmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Âkif Ersoy, Safahat, Coğrafya

Giriş

Edebiyat, toplumların sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik hayatını tarihsel süreç içinde kuşaktan kuşağa aktaran en önemli kaynaklardan biridir. Bu hayatı biçimlendiren diğer bir unsur ise coğrafyadır. Coğrafya, insanların yeryüzündeki faaliyet sahasını ve yaşam tarzını düzenleyerek, yaşam mekânları hakkında bilgi edinmenin ve bu alanlardan en iyi şekilde yararlanmanın yollarını öğretmekte ve buna bağlı olarak şekillenen farklı yaşam tarzlarının yeryüzündeki dağılışını ve etkilerini incelemektedir.

Coğrafyada mekânın betimsel olarak tanıtımında edebiyattan; edebi metinlere ve şiirlere konu olan mekânların özelliklerinin kitlelere aktarımında ise coğrafyadan yararlanılmaktadır. Özellikle olay ve durum aktarımıyla ilgili edebi metinlerde mekân (yer) en önemli unsurlardan biridir. Olaylar, bir mekânda ortaya çıkar ve o mekânın izlerini taşır. Böylece, coğrafya edebiyat üzerinde etkili olur. Coğrafi ortamla ilgili doğal ve beşeri unsurlar edebi eserlerde doğrudan veya dolaylı olarak yer almaktadır. Edebi eserlerde yer alan *doğal coğrafya unsurları*; Yer şekilleri (dağlar, ovalar, platolar, vadiler vb.), iklim (hava olayları, hava durumu, rüzgarlar vb.), sular (okyanus, deniz, göl, akarsu vb.), toprak örtüsü, bitki örtüsü, afetlerdir. Edebi eserlerde yer alan *beşeri coğrafya unsurları*; İnsan, yerleşim alanları (şehirler, kasabalar, köyler vb.), sosyokültürel unsurlar (eğitim, sağlık, siyaset, gelenekler, folklor vb.), ekonomik etkinliklerdir (Özçağlar, 2011).

1. Mehmet Âkif Ersoy'un Hayatı, Sanatı ve Eserleri

1.1. Mehmet Âkif Ersoy'un Hayatı

Mehmet Âkif Ersoy, İstanbul'da, Fatih-Sarıgözü'de (1873) doğdu. Babası, Fatih Medresesi hocalarından Mehmet Tahir Efendi; annesi Emine Şerife Hanım'dır. Tahir Efendi, o zamanlar bir Osmanlı toprağı olan Arnavutluk'un İpek Kazası'na bağlı Şuşisa köyünde doğmuş ve öğrenim için çok küçük yaşta İstanbul'a gelmiştir. Emine Şerife Hanım aslen Buhârâlıdır. Tahir Efendi irfanı ve temiz ahlâkıyla çevresinde "İpekli Temiz Tahir Efendi" olarak tanınmıştır. Âkif, öğrenimini Fatih-İstanbul'da yapar. Bir yandan da özel dersler alır. Arapça ve Farsça öğrenir. 1888'de Mülkiye Mektebi'nin lise kısmından mezun olan Âkif, babasının ölümü ve geçim sıkıntısı sebebiyle bu okulun yüksek kısmını bırakmak zorunda kalır. Baytar ve Ziraat Mektebi'ne yatılı olarak girer. Bu yıllarda şiir ve sporla ilgilenmeye başlar. 1893'te Halkalı Ziraat Mektebi'nden birincilikle mezun olur. Tarım Bakanlığında Baytar Müfettiş Muavinliğine atanır ve evlenir. Bu görevi sırasında üç yıl kadar Anadolu, Rumeli ve Arabistan'da bulaşıcı hayvan hastalıkları ile ilgili çalışmalar

yapar. Köylülerle yakın ilişki içine girer. Bu gezilerle ülkeyi ve sorunlarını tanıma fırsatı bulur. Rumeli seyahati sırasında İpek kazasındaki akrabalarını ziyaret eder. Yakın dostu Eşref Edip'le Sırat-ı Müstakim dergisini (1908) çıkarır. İstanbul Darülfünunu Edebiyat Bölümünde Osmanlı Edebiyatı profesörlüğüne atanır. İttihad ve Terakki hükümetini eleştiren yazılarından dolayı, Baytar Mektebi Müdür Muavinliği ile Darülfunun'daki görevinden ayrılmak zorunda kalır. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Mısır ve Hicaz'a seyahatler yapar. Savaş yıllarında ise Beyazıt ve Fatih Camii'lerinde vaazlar verir. Yine aynı günlerde, Almanya'daki Müslüman esirlerin durumunu incelemek ve maneviyatını yükseltmek üzere, Teşkilat-ı Mahsusa göreviyle (1914) Berlin'e gider. Buradaki gözlem ve izlenimleri Safahat'ın "Hatıralar" bölümüne yansır. Çanakkale Savaşı ile ilgili gelişmeleri Berlin'den takip eder. Almanya'dan sonra, yine Teşkilat-ı Mahsusa göreviyle ve Arap kabilelerinin Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı devletine sadık kalmalarını sağlamak amacıyla Arabistan'ın Necid bölgesine gönderilir. Bu görevi sırasında Medine'yi de ziyaret eder. Bu sırada Akif'in çıkarmakta olduğu Sebilürreşad dergisi hükümetçe kapatılır ancak 1918'de yeniden yayımlanmaya başlar. Mustafa Kemal, Anadolu'dan yayımladığı Amasya Genelgesi'yle millî mücadeleyi bütün dünyaya duyurmuş, İstanbul'daki aydınlara mektuplar yazmış, millî mücadele hakkındaki görüşlerini sormuş ve onları Ankara'ya davet etmiştir. Bu aydınlardan biri de Âkif'tir. Özbekler Tekkesi üzerinden gizlice Anadolu'ya geçer. Balıkesir'de Zağanos Paşa Camii'nde, halkın Yunanlı işgalcilere karşı direniş gücünü artırmak amacıyla etkili bir vaaz verir. 1920'de Burdur milletvekili olur. Millî Mücadele lehinde faaliyetlerini sürdürür ve Anadolu gezilerine çıkar. Kastamonu Nasrullah Camiindeki vaazı döneminde çok etkili olur ve bu vaaz basılarak bütün illere ve cephelere dağıtılır. Sebilürreşad'ı Kastamonu'da çıkarmayı sürdürür. 25 Ekim 1920 tarihli Hâkimiyeti Millîye gazetesinde, Maarif Vekâletince (Millî Eğitim Bakanlığı) bir Milli Marş yarışması açıldığı haberi yayınlanır. Yarışmaya 724 şiir katılır. Bu şiirler milli marş olacak seviyede değildir. Maarif Vekâleti Mehmet Âkif'ten İstiklal Marşı yazmasını ister. Âkif o sıralarda Ankara Tacettin Dergâhı'ndadır ve geçim sıkıntısı çekmektedir. Buna rağmen, yarışmaya koyulan ödülün kaldırılması şartıyla bu teklifi kabul eder. Âkif'in yazdığı şiir 12 Mart 1921'de TBMM'de defalarca coşkuyla okunur ve milli marş olarak kabul edilir. Âkif, Millî Mücadeleden sonra İstanbul'a döner. Abbas Halim Paşa'nın davetiyle, Kahire yakınlarındaki Hilvan'a gider. Burada, Camiü'l Mısriye'de Türk Dili ve Edebiyatı müderrisliği yapar. Hastalanır ve hava değişimi için 1935'te Lübnan'a, 1936'da Antakya'ya gider. Hastalık iyice ilerleyince, vatanında ölmek ister ve 19 Haziran 1936'da İstanbul'a döner. 27 Aralık 1936'da vefat eden Akif'in mezarı bugün Edirnekapı Şehitliği'ndedir (Akbaş, 2007:11-20; Gözütok, 2011: 380; Tansel, 1991).

1.2. Sanatı

Âkif, öncelikle, aile şeceresi itibarıyla Orta Asya ve Balkan coğrafyasına uzanan bir zihin haritasına sahiptir. Doğup büyüdüğü ve öldüğü şehir İstanbul'dur ve Âkif, İstanbul'un özellikle Fatih semtini zihin dünyasının merkezi yapmıştır. Bundan başka, Kafkaslar, Rusya, Sibiryaya (Kuzey Müslümanlığı), İran, Çin, Mançurya, Japonya, Balkanlar, Ortadoğu coğrafyası (Mekke, Medine, Beyrut, Lübnan, Şam-Suriye, Mısır-Kahire-Hilvan-Necid), Berlin-Almanya ve Çanakkale gibi doğudan batıya çok geniş coğrafyalarda iz sürer.

Âkif, sanatını toplumun hizmetine adanmış bir sanatçıdır. Toplumumuzun en sancılı ve "en uzun yüzyılı"nda doğan Âkif, bir "ıstırap" şairidir. Şaire göre, şiir ve edebiyat, toplumun sorunlarını, kederlerini dile getirmeli, topluma "libas hizmeti" vermeli, "gıda vazifesi" görmelidir. Âkif, sanatta toplumsal fayda ilkesinden hareket etmiştir. Toplum gerçeklerini dile getirmiş ve Osmanlıdan Cumhuriyete uzanan süreçte bir yangını yaşayan toplumumuzun yaşadığı sosyal olaylara bir ayna tutmuştur. Âkif bu çerçevedeki sanat görüşünü, Safahat'ın dördüncü kitabı olan Fatih Kürsüsü'nde şöyle özetler:

Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim...

İnan ki: Her ne demişsem görüp de söylemişim.

Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:

Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek! (S.442).

Âkif hem Doğu edebiyatını, Doğu dillerini (Arapça, Farsça), İslam kültür medeniyetini, Kur'anı; hem de Batı edebiyatını, Fransızca'yı, Batı kültür ve medeniyetini iyi bilen, yeri geldiğinde bunları karşılaştırıp objektif bir gözle değerlendirebilen bir sanatçıdır. Fransız romantiklerini ve realistlerini (Victor Hugo, Lamartine, J.J.Rousseau, Alphonse Daudet, Emile Zola vs.) okumuş, fakat sanatta realizmi (gerçekçilik) seçmiştir. Mehmet Âkif başarılı bir manzum hikâyecidir. *Hasta, Seyfi Baba, Küfe* gibi şiirleri bu türün önemli örnekleridir. Aruzu Türkçeleştiren bir kalemdir. Kafiyeedeki ustalığı ve dönemin tüm toplum kesimlerine ait dil malzemesini başarıyla kullanması Âkif'in manzumelerinin genel özelliğidir.

Âkif'in şiirlerinde işlediği tema ve konular ise; *Kur'anı-Kerim'i kaynak olarak alan şiirleri* (Hakkın Sesleri ve Hatıralar), *öğüt ve hutbe içeren şiirleri* (Fatih Kürsüsünde, Süleymaniye Kürsüsünde), *lirik şiirler* (Mısır'da yazdığı mistik şiirler), *gezi şiirleri* (Avrupa'ya, Ortadoğu'ya ve Mısır'a yaptığı seyahatlere dair gözlemleri-Berlin Hatıraları, Eluksur'da, Necid Çöllerinden Medine'ye), *mizah ve eleştiri şiirleri* (Fatih Kürsüsünde, Süleymaniye Kürsüsünde vs. görülen ve toplum hayatıyla ilgili bozuklukları anlatan trajikomik anekdotlar), *manzum hikâyeler* (Gerçekçi, canlı tasvirlerle dayalı manzumeler) olarak tasnif edilebilir.